

שלו. בשעת הדחק, כשאין ירקן אחר, ניתן לקנות מירקן רגיל ולסמוך על היש"ש או אבן האזל. (ולמרות שלפי הכס"מ אסור לקנות אצל ירקן כזה המוחזק בגזל, תירוצו מוקשה, ועוד י"ל שירקן כזה אינו מודע לכך שעובר עבירה, מה גם שהוא מעין אנוס, כי אינו יכול לגלגל על הקונים את ההפסד. ודמיון רחוק לזה מצינו בפסולי עדות שאינם מודעים לעבירתם ע"י סנהדרין כ"ה ב').

ולפי"ז בני"ד יש כאן תרתי למעליותא, גם רוב היתר וגם פירות דומים, וא"כ העניינים מתייאשים, ומותר לקנות.

מסקנה

לכתחילה יש לקנות מירקן המנוי על קרן המעשרות ומקיים מצות נתינה של מעשר עני. העדפת ירקן כזה תעודד ותסייע בידיו לקיים את המצוה מבלי שכל ההפסד יהיה

סימן נח

הקנאת מעשר עני

מחלקן מפריש עליהן בחזקת שהן קיימין". ובגמ': "אע"ג דלא אתו לידיה? אמר רב: במכרי כהונה ולוייה. ושמואל אמר: במזכה להם ע"י אחרים. עולא אמר: הא מני ר' יוסי היא, דאמר: נעשו את שאינו זוכה כזוכה". וצ"ע על רב שאמר במכרי כהונה ולוייה, והשמיט עניים. מדוע? ובירושלמי הקשו, וכי יש מכר לעני? ופירשו המפרשים שהכונה היא שמעשר עני המתחלק בגורן אין בו טובת הנאה לבעלים, אלא המעשר הפקר לעניים. ולכן העניים אינם מתיאשים מהמעשר, אע"פ שיש לבעלים מכרים שהם נותנים להם, כי הם סבורים שיוכלו לקחת את המעשר מבלי לשאול את בעה"ב. וכמו שכתב הרמב"ם בפ"ו מהל' מתנו"ע ה"י שהעניים באים ונוטלים בזרוע. ולכן אין בעה"ב יכול להלוות לעני ע"ח היותו מכירו (ועי' מל"מ פ"ז מהל' מעשר ה"ו).

ב. אולם בדעת הרמב"ם א"א לומר כן, שהרי הוא פוסק בפ"ז מהל' מעשר שדין אחד לעני ולכהן וללוי. שאם היו רגילין ליטול ממנו והוא רגיל שלא ליתן אלא להן אינו צריך

שאלה

נתינת המעשר עני לעני היא בעייתית. אדם המפריש בביתו חלק מהפרי או מירק אינו יכול לתנו לעני בצורה כזו. גם מי שמפריש כמות גדולה יותר של כמה ירקות ופירות אין לו הזדמנות מעשית למצוא עני שהמעשר מגיע לו ולתת לו את הפרי והירק.

הדרך המעשית ביותר לקיים מצות מ"ע היא ע"י מנוי על קרן המעשרות שלפיו אדם נותן סכום ידוע לקרן. כסף זה ניתן כהלואה לעני, והעני פורע אותה ע"י מתן רשות למפריש לאכול את המ"ע המגיע לו. אלא שלשם מתן רשות זו, המ"ע צריך להינתן קודם לעני ע"י קנין כל שהוא, ורק אחרי שהעני זכה במעשר הוא מתיר למפריש לאכול.

כיצד נעשה הקנין?

תשובה

א. בגיטין (ל' א') במשנה: "המלוה מענות את הכהן ואת הלוי ואת העני להיות מפריש עליהן

לזכות ע"י אחר. כלומר, שיש מכר גם לעני. וזה לא כהירושלמי. ולדעתו צ"ל שרב לא חילק בין כהן ולוי לעני. ואולי בגירסת הגמ' של הרמב"ם היה כתוב במפורש גם עני.

אלא שתקשה עליו קושית הירושלמי, שמ"ע המתחלק בגורן אין בו טוה"נ לבעלים, וא"כ אין מכר לעני? והמל"מ תירץ שיתכן שהירושלמי סובר שכל המעשר של העני אין בו טוה"נ, בין זה המתחלק בגורן, ובין זה המתחלק בבית, וא"כ אין בעה"ב יכול להלוות לעני על סמך היותו מכרו, כי אין לו שום אפשרות לפרוע את חובו מהמעשר. אך הבבלי סובר שבמ"ע המתחלק בבית יש לו טוה"נ, וא"כ יש למכר לפחות את אותו המ"ע המתחלק בבית ויכול בעה"ב להלוות לו ע"ח אותו מעשר.

אולם השיירי קרבן הקשה על תירוץ זה, כיצד יכול בעה"ב להלוות לעני על סמך המעשר המתחלק בבית, הרי המעשר מתחלק קודם כל בגורן, ורק מה שנשאר מהגורן מובא הביתה, והמעשר שבגורן הפקר לעניים ואין לבעה"ב בו שום טוה"נ, ומי יימר שהעניים ישאירו לו מעשר בגורן שיוכל לקחתו לביתו ולחלקו למכריו? וא"כ כיצד יכול להלוות על זה? (ויתכן שהמל"מ עצמו נתכוין להקשות קושיה זו, אלא שדבריו נקטעו במילה "מסתמא" שפירושה: מסתמא כל המ"ע מתחלק בגורן ולא בבית).

ג. ונלענ"ד לישב שאדרבה סתם מ"ע מתחלק בבית ולא בגורן. עיין רמב"ם (הל' מעשר פ"ד ה"א): "אין הטבל נקבע למעשרות מן התורה עד שיכניסנו לביתו, שנאמר ביערתי הקודש מן הבית". והראב"ד השיג עליו: "זה בדבר שאין לו גורן". וכתב הכס"מ שהם הולכים לשיטתם שם בהל' ב'. שדעת הרמב"ם היא שהגומר פירותיו להוליכן לבית מותר לאוכלן עראי אחר שנגמרה מלאכתן.

והראב"ד סובר שם שדגן תירוש ויצהר בגורן תלינהו רחמנא. וא"כ הרמב"ם לשיטתו שכל הפירות שדרך להוליכן לביתו אינו חייב לעשרן עד שיראו פני הבית. וא"כ המלוה לעני יודע מה הוא עומד לזרוע והיכן יגמור את מלאכתו בבית או בגורן. ומכיון שכך הוא סומך על אותם פירות שהוא עומד להוליכן לביתו ואותם לא חייב לעשר בגורן ואין לעניים שום זכות ליטול מהן בגורן. ובבית יכול ליתן למכרו, ועל סמך זה מלוה לו. (ולפי"ז היה הראב"ד צריך להשיג כאן על הרמב"ם, ומה שלא השיג עליו זה משום שהרמב"ם נקט לשון מעשרות סתם ולא רק דגן תירוש ויצהר, והרי ביתר הפירות גם הראב"ד מודה לרמב"ם שאם גמר להוליכן לביתו אינו חייב אלא בבית. אלא שצ"ע שגם בפ"ד מהל' מעשר הל' א' נקט הרמב"ם לשון סתם. וצ"ע).

אלא שא"כ קשה על הירושלמי, שהקשה: "וכי יש מכר לעני?" והרי לדברינו יש מכר לעני, כגון שגמר להוליכן לביתו? ועכצ"ל שהירושלמי סובר שגם מ"ע המתחלק בבית אין לבעלים טוה"נ, וכמו שכ' המל"מ.

ד. ולכאורה יש לדמות מ"ע המתחלק בגורן ללקט שכחה ופאה שאף בהם אין לבעלים טוה"נ, אלא הם הפקר לעניים, שנאמר בהם "תעזוב", דהיינו להניחם ולא לחלקם. ואם הדמיון ללשו"פ הוא גמור אולי יש להסיק מסקנה נוספת, שכשם שבלשו"פ אם העניים לא יבואו לקחתם אין מצוה להניחם, משום שנא' "לעני ולגר תעזוב אותם" ולא לעורבים ולעטלפים, ה"ה במ"ע בגורן, אם אין סיכוי שהעניים יבואו לקחתו בעה"ב פטור מלהניחו ויכול לקחתו לעצמו. אלא שמזה שמצינו שני דינים במ"ע, הא' מתחלק בגורן, והב' מתחלק בבית משמע שאם העניים לא באו לקחת בגורן צריך בעה"ב להביאו הביתה ולחלקו בבית, וזה

שנאמר בהם "תעזוב" והם יכולים להימנע מלתת לעני השואל מהם מ"ע. ולכאורה קשה הרי מצוה לתת לעני הראשון התובע מהם מ"ע, ומשמע מהתוס' שגם במ"ע שאין בו טוה"נ רשאים הבעלים להימנע מלתת אותו לעני הראשון? וצ"ל שאמנם מבחינת המצוה הם מצווים לתת לעני הראשון, אך מבחינת הבעלות המ"ע הוא ברשותם ויכולים לעכבו, שלא כדין. וא"כ מבואר שמ"ע דינו כלשו"פ אפילו בגורן שאין לו טוה"נ. וצ"ע מנדרים (פ"ד ב') שהנודר מהבריות מותר במעשר עני בגורן משמע שאין לו בעלות כלל והריהו כהפקר? וי"ל שמכיון שהוא מצווה לתת לעני כלשהו ואין לו טוה"נ, מצד עיקר הדין אינו אסור למודר הנאה.

אולם בדעת הרמב"ם יתכן לומר אחרת, וז"ל (הל' מתנ"ע פ"ו ה"י): "ומעשר עני המתחלק בגורן אין בו טוה"נ לבעלים אלא העניים באים ונוטלים בע"כ". משמע מדבריו שמ"ע דינו כלשו"פ ואין לו בעלים. כמו"כ הרמב"ם לא כתב שמ"ע מכניסו הביתה בימות הגשמים כדי שלא יפסד (ואכן הספרי שעליו התבססו התוס' וחילקו בין המ"ע המתחלק בגורן לבין המ"ע המתחלק בבית לא נמצא בספרי שבידינו. עי' התוה"מ להמלבי"ם [דברים י"ד כ"ח אות קי"ז], ועי"ש בספרי שאם אין שם עני מניחו באוצר, משמע שאינו כלשו"פ אלא כמש"כ לעיל.) וגם אם הרמב"ם לא חילק במפורש בין מ"ע המתחלק בגורן למ"ע המתחלק בבית שבזה האחרון יש טוה"נ, הדבר משתמע מכלל. ועכ"פ אין ספק שגם הרמב"ם סובר שיש מכר לעני וע"כ משום שיש מצב שיש לבעה"ב טוה"נ, וגם בגורן אין המ"ע הפקר כלשו"פ וכמש"כ לעיל. ודבריו ברור מיללו בפ"ז מהל' מעשר ה"ו:

"כיצד מפרישין עליהן? מפריש תרומה או

לא כלשו"פ, שאם עניים לא באו לקחת בשדה בעה"ב יכול לנוטלים לעצמו? ומוכח מכאן שמ"ע אין דינו כלשו"פ.

אולם מהתוס' בחולין (קל"א א' ד"ה מעשר) משמע להיפך, שהמ"ע מובא קודם הביתה ומתחלק בבית כל ימות הגשמים, כדי שלא ייפסד בשדה. ומכאן ואילך, בימות החמה מניחו בחוץ בגרנות והעניים באים ונוטלים. ולפי"ז י"ל שיש במ"ע רק דין אחד: לתת לעניים, אלא שבימות הגשמים התורה הטריחתו להכניס הביתה ולכן נתנה לו גם רשות לחלק בטוה"נ. אך בימות החמה צריך להחזירם חזרה לשדה ולהניחם לעניים ומכיון שאין לו אחריות לשומרו אין לו גם זכות של טוה"נ.

אלא שדוחק לומר שהתוס' חולקים על סדר המציאות, שהקציר הוא בקיץ וראשית כל המעשר נמצא בגורן, ורק אח"כ מובא הביתה. ולכן צ"ל שדין מ"ע אינו כדין לשו"פ, שנאמר בהם "תעזוב", ואילו במ"ע נאמר "והנחתו". והנחה אינה עזיבת הפקר. אלא מצות חלוקה לעניים. אלא שחלוקה זו שונה מחלוקת תרומה, ששם אחריותם של הבעלים לתת לכהן וללוי ואילו במ"ע אחריותו לכך שהמ"ע יגיע לעניים ובגורן תפקידו שכל עני יקבל כדי שובעו, אולם מבלי שהוא יחלק להם בעצמו ולכן אין לו טוה"נ. וכשמגיעים ימות הגשמים ונשאר לו מ"ע עליו להביאו הביתה ואז חובתו לחלק להם בעצמו ולכן יש לו גם טוה"נ. וא"כ יש מכר לעני, והעני זוכה במעשר ומאפשר לבעה"ב לאוכלו.

ה. והנה התוס' בחולין (קל"א א' ד"ה יש בו טוה"נ) כתבו שדבר שאין בו טוה"נ אם בא העני ושאלו ממנו, אם ירצה לא יתן לו, דקרי ליה ממון שאין לו תובעין. משמע שמעשר עני יש לו בעלים ואינו כלשו"פ

אין בכלל נתינה אלא הוא עצמו מעלה את הפירות או את פדיונם לירושלים. ומוכח איפוא, שלדעת הרמב"ם יש מכר לעני ואפשר להלוות לעני ממעשר עני ולהקנות לו אותו.

מעשר ראשון או מעשר שני מפירותיו ומזכה בהן ע"י אחר לאותו כהן או הלוי או העני שהלואים". עי' רמב"ם פרנקל שהגירסא הנכונה היא מעשר עני ולא מעשר שני, כי במעשר שני

סימן נט

הקנאת מעשר עני בקנין חצר

וזקנים. כלומר, המדובר בקנין "אגב" ולא בקנין חצר, ודלא כרב פפא. הנתיבות שם (ס"ק א') תירץ את קושיית הש"ך, וכתב שרבן גמליאל הוצרך להקנות ב"אגב" רק את מעשר העני לר' עקיבא, שהיה גבאי צדקה, וזכה במעשר העני לאחרים ולא לו; ואי אפשר להקנות לאחרים בחצר טובת הנאה ב"דעת אחרת מקנה". אך ר' יהושע, שהיה לוי, זכה לעצמו במעשר הראשון, ויכול היה לקנותו בקנין חצר.

מבואר מדברי הנתיבות, שאפילו לרב פפא — הסובר שקנין חצר מועיל במתנה ב"דעת אחרת מקנה" ע"י שמירת בעל הבית — בטובת הנאה אין אפשרות להקנות בחצר לאחרים. א"כ בנד"ד, שהמשגיח מזכה לאחרים, אין קנין חצר מועיל. ולדבריו, אם המשגיח יהיה שכיר של העניים, יועיל קנין חצר. כי כאשר המשגיח הוא שכיר של העניים ידו כידם, כמבואר בב"מ (י' א') דיד פועל כיד בעה"ב, וחצרו כחצרו, ואין כאן זיכוי ע"י אחר אלא כאילו הם עצמם זכו בעצמם במעשר. ושכירות זו של המשגיח לעניים תועיל גם לפתור בעיה אחרת, של תופס לבע"ח במקום שחב לאחרים. כי המשגיח מזכה את המעשר לעניים מסוימים

שאלה

האם ניתן להקנות מעשר עני בקנין חצר, כאשר המשגיח ישמש גם כשכיר של העניים לקנות להם את המעשר?

תשובה

לכאורה, לפי פסק הרמ"א בהלכות מכירה (ח"מ סי' ר' סעי' א'), אין צורך שהמשגיח יהיה שלוחם של העניים, שכן לדעתו, חצר, המשומרת לדעתו של המוכר או של הנותן — קונה למקבל, וכדעת רב פפא בסוגיא בב"מ (י"א ע"ב).

אולם הש"ך שם (ס"ק א') הוכיח שסתימת הסוגיא במסכת קידושין (כ"ז ע"א) חולקת על רב פפא. כי לרב פפא ה"מענשה ברבן גמליאל והזקנים שהיו באים בספינה, ואמר ר"ג, עישור שאני עתיד למוד נתון ליהושע ומקומו מושכר לו..." (מע"ש פ"ה מ"ט) — היה בקנין חצר. ולמרות שלא היתה לו בהם אלא טובת הנאה, כאשר יש "דעת אחרת מקנה" אפשר להקנות טובת הנאה לאחרים בקנין חצר. אך בקידושין (שם) הגמ' מוכיחה מאותו מעשה של רבן גמליאל והזקנים, שמטלטלין נקנין ב"אגב"; וכן ניתן לקנות מטלטלין במתנה ושדה במכר בקנין "אגב". ולמדו גם זאת ממעשה דרבן גמליאל